

Л. А. Семененко

Виразальний потенціал граматичної категорії числа абстрактних іменників в ідіолекті Ліни Костенко

Граматична категорія числа (ГКЧ) іменника - це словозмінна граматична категорія, основою змісту якої визначається функція квантитативної актуалізації. Але інколи ГКЧ поводить себе як словозмінно-словотворча класифікаційна категорія, що відбиває реальні референтні ознаки іменників з опорою на синтагматичну парадигматику.

Обсяг змісту граматичних значень ГКЧ еволюціонує, відбувається перерозподіл семантико-стилістичного забезпечення форм однини й множини, інтенсивне продукування потенційно можливих плюративних форм в абстрактних іменників, які в нормі функціонують як *singularia tantum*.

В межах ГКЧ ми, поділяючи точку зору Л. К. Граудіної та А. І. Сумкіної, будемо відрізняти два види відношень, що складаються між граматичними формами однини й множини: морфолого-синтаксичні, або релятивно-кореляючі, які виражають чисто числові співвідношення одиничності/множинності (форма множини не утримує ніяких семантичних відмінностей, крім значення множинності) і дериваційно-кореляючі, де між формами однини й множини виникають інші семантичні відношення [2:155; 5:222] Корелятивні за числом морфолого-синтаксичні пари на зразок *стіл-столи, ріка - ріки* не становлять об'єкт опису. Нас цікавлять випадки дериваційно-кореляючих протиставлень, в яких порушуються стандартні числові співвідношення між формами однини й множини.

Такі явища і також факти утворення нових слів (окаціоналізмів і неологізмів), які за сумою граматичних ознак належать до певного лексико-семантичного розряду іменників, становлять об'єкт цієї статті, тобто нашу увагу привертає актуалізований експресивно-конотативний потенціал ГКЧ, опис засобів передачі вторинної інформації граматичних одиниць, котра виникає завдяки функціонуванню в поетичному дискурсі маркованих чи метафоризованих граматичних форм і значень.

У статті зібрані спостереження над творчим використанням гнучкої структури ГКЧ абстрактних іменників в ідіолекті Л. Костенко.

До абстрактних відносяться такі іменники, «...денотати яких мають референти, котрі не можуть бути просторово окреслені та тактильно сприйняті. В даному випадку ім'я називає щось таке, що як субстанція реально не

існує» [3:136]. Семантика абстрактних іменників робить ідею множинності надмірною, й тому парадигма форм множини не має (крім випадків конкретизації значення деяких абстрактних іменників, напр., *біль, висота, глибина* тощо).

Процес утворення плуративів абстрактних іменників у творчості Л.Костенко - це активний процес:

...Хто йшов по полю мінному хоч раз,
той мимохить і на паркетних глянцях
пригадує смертельний падеграс [4:75].

Доріг війни смутні подорожани,
ми знали інший - танець бездоріж [4:74].

Одгородила доля шматочок поля
та й каже: - Отут нам з тобою сіяти.
Хочеш - жито, хочеш - пшеницю...
... чи по самісінький горизонт
насій собі клопотів і гризот [4:197].

Художнє переосмислення граматичного значення і форми слововживання пов'язане із тим, що «...письменник перетворює її (мову), щоб зробити придатною для вираження суцього індивідуальної думки, тобто афективного й естетичного змісту» [1:280]. Цікавий засіб вираження жагучої іронії використовує поетеса у вірші «Літо 1963-го року», де вона тричі вживає марковані граматичні форми (одна з них належить іменнику іншого лексикограматичного розряду - власного). Звертаючися до чиновників від літератури, вона питає:

Що ви ськали у слові?
В слові ж тільки сонця.
Демагогій осліві
підкидають сінця [4:158].

І палко виражає своє ставлення до бездушного офіціозу, який саму ідею творчості робить неможливою через вимоги прораховувати кожне написане слово відповідно до безлічі мертвих умов та обставин несправедливого суспільства:

Незбагненна це тонкість:
кожент критик буй-тур.
Оголошено конкурс -
сотий тур кон'юнктур [4:158].

Словоформи демагогій, кон'юнктур вказують на ступінь «анемії» громадської моралі і моралі деяких «поетів-автоматів», які поспішають «...писати, щоб і влад, і впадат» [4:159].

Ми спостерігаємо, що морфостилістичні засоби виразності у поезіях Л.Костенко беруть участь у передачі не лише когнітивних, а й суб'єктивно-емоційних інтенцій, збільшують обсяг передаваної інформації. Неодноразово зустрічаються такі плуративи: *тиша тиш*, *скільки втом*, *весна істин*, *не впадайте в транс*, *жде натхнень* і т.п., але повний обсяг передаваної ними інформації можна з'ясувати лише в текстовому континуумі з опорою на пресупозиційні знання реципієнта.

Значно меншою кількістю прикладів представлений протилежний процес - коли іменник в нормі є *pluralia tantum*, а авторка утворює ненормативну форму однини:

А та трава, що в пальцях розім'яти,
то буде пахош дивний і терпкий,
то це ж Аїд перетворив на м'яту
свою кохану Менту. Отакий. [4:435].

Утворюючи дану морфостилему, поетеса, можливо, спирається на периферійну сему неповторності образу Менти, унікальності, одиничності її як об'єкта перетворення. Це образно-асоціативне поле примушує й іменник *pluralia tantum* утворити марковану форму однини.

Засіб контрастивного вживання словоформ однини й множини абстрактних іменників (обидві форми узуальні) теж зустрічається у творах Л.Костенко як художній засіб інтенсифікації виразності, напр., в драматичній поемі «Сніг у Флоренції» в діалозі між Флорентійцем (скульптор Рустичі в молодості) і Старим (та сама людина у старості, коли час робити підсумки свого життя):

Флорентієць: Є в тебе дім і щось на світі рідне?
Старий: На тому світі є. Там всі мої світи.
І вся моя рідня [4:475].

Спільне функціонування словоформ світ і світи деавтоматизує сприйняття цих мовних знаків, активізує вплив важливого для автора змісту, посилює семантичне навантаження вислову.

Можна додати, що цей засіб контрастивного вживання узуально корелюючих словоформ зустрічається не лише в межах абстрактних іменників, а й серед інших лексико-семантичних розрядів іменників, напр., серед конкретних, що свідчить про продуктивність цього прийому в ідіолекті Л.Костенко. Далі в цій самій поемі Флорентієць, звертаючися до самого себе в старості, каже:

То як же сталось, як же все це сталось,
яких зазнав ти злигоднів і втрат,
що з тих Садів потрапив ти на старість
у цей убогий монастирський сад? [4:480].

Словоформа Сади (написання свідчить про онімізацію, а семантичний обсяг поняття наближається до лексикалізованої форми) - це узагальнена назва простору, де молодим, сповненим надій та щасливими творили да Вінчі, Буонаротті, сам Рустичі, які «... в часи насильства, підступу й підлоти мистецтвом ушляхетнили уми!» [4:479], і ще це назва конкретного Саду Скульптур, школи мистецтва, яку синьйор Лоренцо Незрівнянний відкрив для них. Фініш життя - втрата всього, занедбаність, убоге життя в монастирі, самотні вечори в саду при монастирі. Між словоформами виникли антонімічні відношення.

Контрастивне вживання морфостилем відіграє значну роль у передачі конотативно й стилістично релевантної інформації і допомагає експресивно-емотивному впливу на реципієнта.

Крім контрастивного вживання узуальних словоформ однини й множини, спостерігаємо випадки, коли форма однини - узуальна, а форма множини - новоутворена:

Вечірнє сонце, дякую за день!
Вечірнє сонце, дякую за втому...
...За твій світанок, і за твій зеніт,
і за мої обпечені зеніти [4:9].

Контраст виникає не тільки між лексемами (перша - пряме значення,

друга - переносне), а й між словоформами (узуальна - okazіональна), де плуративна форма означає «мої невідкорені вершини, нездійснені перемоги, невдачі», тобто на синтагматичному рівні інформація передається імпліцитно, не спеціальними семами, а висуванням на перший план чи зіткненням певних сем.

Використовуючи семантику, виражальний потенціал абстрактних іменників, Л. Костенко активно утворює словоформи-неологізми, котрі передають потенційно можливі значення (морфолого-словотвірний аспект функціонування граматичних форм абстрактних іменників), напр.:

Божевілля моє, божемилля.
богомилля моїм сльозам! [4:303].

У присмеркові доброї дібровості
пшеничний присмак скошеного дня.
На крутосхилах срібної дніпровості
сідлає вічність чорного коня [4:299].

І ті корчі, і те коріння, розмиті повинню з весни,
і золотаві звечоріння в зелених кучерях сосни [4:45].

Цікаво, що й серед новоутворень абстрактних іменників слово глу́пота зустрічається як в однині, так й у множині, тобто процес розширення парадигми абстрактних іменників Л. Костенко поширює і на неологізми, пор.:

... О, я впізнаю ту непроторенну
глу́поту вашу, вашу льстиву лють! [4:205].

... така пласка глу́пота однозначна
себе ховає за гучні слова [4:69].

Які врятують тебе гуси,
о найнешасніший народ,
що, переживши такі струси,
не пережив своїх глу́пот?! [4:361].

Привертає увагу частотне вживання нормативної форми абстрактного іменника замість конкретного, що теж має певне семантичне навантаження:

Ми з ним облазили всі кручі і всі байраки,
Грунтознавство осипалося під ногами,
Орнітологія каркала та тополях [4:393].

Наприкінці можна зробити такий висновок: для поетичного ідіолекту Л.Костенко характерним є активне використання експресивно-конотативного потенціалу морфології для передачі найбільш доцільним способом ідейно-художнього задуму, семантичної компресії тексту, уточнення його експресивних й емоційних параметрів, а маркована граматична одиниця є експресивно-емотивною домінантою поетичного дискурсу.

1. Балли Ш. Французская стилистика.-М.,1961.
2. Граудина Л.К Словоизменятельные варианты: все переменных элементов в грамматике//Грамматика и норма.-М.,1977.
3. Забашта Н.А Некоторые функциональные характеристики употребления абстрактных существительных в русском и испанском языках // Изучение лексических и грамматических единиц в аспекте функциональной стилистики: Сб науч. тр.-М.,1982.-С.133-146.
4. Костенко Л. Вибране.-К.,1989.
5. Сумкина А.И. Деривационные корреляции существительных в формах множественного числа //Развитие грамматики и лексики современного русского языка.-М.,1964.-С.222-234.